

»Šmarješka republika«

V. M., foto: arhiv Demokracije

Prejšnji teden smo pisali o zločinih partizanov na območju Šmarjete in Bele Cerkve leta 1942, kar je povzročilo med prebivalstvom hud strah in iz njega izhajajočo potrebo ljudi po obrambi – sebe in vasi – pred tem nasiljem.

Zgodovinar dr. Stane Granda, urednik zbornika *Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja* ter domačin iz Šmarjete, je v svojem obširnem prispevku v zborniku o komunistično-partizanskem početju leta 1942 v Šmarjeti med drugim zapisal: »To je bil čas, ko je bilo območje Bele Cerkve, Šmarjete, Trebelnega in dolgo časa tudi Škocjana svobodno ozemlje. Partizanska vojska je v teh krajih organizirala svojo oblast. Ustanovila je krajevne odbore OF in si s tem zagotovila preskrbo s hrano.

Umori in ropi Proti koncu junija, še bolj pa julija 1942, so partizani začeli izvajati svojo

revolucijo. V okviru vaških NO odborov so ustanovili revolucionarna sodišča in s tem v zvezi tudi represivne organe. Le-ti so v nočnih urah hodili po vaseh, aretirali posameznike in jih vodili v grad Klevevž na zaslišanje. Nekaj aretirancev so v Klevevžu po zaslišanjih zadržali zaprtih in jih nato justificirali, druge pa so po tednu dni zasliševanj spustili domov. Strogo so jim zabijali, da ne smejo nikjer povedati, kaj se je dogajalo v Klevevžu, koga so tam videli in da morajo obvezno sodelovati z organizacijo OF. In res so ti ljudje v svojih okoljih tiho in vneto sodelovali pri zbiranju hrane za partizansko vojsko. Zbrano hrano so v nočnih urah

z vozovi dostavljali na določen kraj. Aretirance, ki so jih obsojili na smrt, pa so revolucionarji pobili največkrat s poljedelskim orodjem in jih plitvo zakopali na raznih mestih v okolici Klevevža. Iz naše fare so bili tedaj pokončani: Jože Ajdnik (posestnikov sin iz Bele Cerkve), Polde Klobučar (referent Vzajemne zavarovalnice, doma z Vinjega Vrha), Franc Gričar (nekdanji policist, prav tako z Vinjega Vrha), Franc Furlan (upokojeni orožnik iz Dolenjega Kronovega), njegova noseča žena Marija Furlan in njun 15-letni sin Marjan Furlan (dijak meščanske šole). V oktobru 1942 pa so odvedli v gozdove in tam ubili še Avgušтина Ajdnika, brata

prej navedenega Jožeta Ajdnika, Avgustin je bil priženjen pri Lindičevih na Gradenjih in je bil oče treh otrok. Za nameček so pri tej hiši neko noč po umoru pobrali še njegovo doto, njegove obleke, precej hrane, vola, prašiča in voz.

Kladivo in nakovalo Že proti koncu julija se je vest o teh pobojih hitro razširila. Neki borec – partizan – se je tiste dni hvalil, da opravlja pomembno funkcijo, 'da preizkuša narod'; prav on je odvedel nekaj ljudi na tisto zaslišanje v Klevevž. V ljudi se je naselil strah. Nihče ni vedel, kdo bo naslednji na vrsti, in nikogar ni bilo, ki bi se temu uprl. O kakih vaških stražarjih ali kakem

2. del

Bela Cerkev

gibanju bele garde tedaj pri nas še nihče ni ničesar vedel.

Ljudje so se po drugi strani bali tudi okupatorjev, kajti ti so v velikih trumah prišli v tisto vas, kjer so partizani slučajno naleteli na Italijane in nanje sprožili nekaj strelcev. Za povračilo so vas požgali, ljudi izgnali, moške pa odgnali v internacijo. Tako se je zgodilo npr. v Mačkovcu pri Novem mestu junija 1942.

Sredi avgusta 1942 se je med ljudmi začelo šušljati, da se zbirajo neki možje in fantje, ki se hočejo upreti partizanom. Ne dolgo za tem, bilo je na zadnjo nedeljo v avgustu, so iz Kronovega proti Beli Cerkvi s streljanjem v zrak prihrumeli neki vojaki. Bili so Slovenci, ki so na glavah nosili baretko, verjetno brez oznak. Za nekaj ur so se zabarikadirali v vasi in sredi popoldneva nadaljevali svoj pohod proti Šmarjeti in Mokronogu. /.../

Napad na Belo Cerkev Partizanska svoboda je trajala še nekaj tednov, nato pa so se proti koncu septembra 1942 iz Šmarjete usuli

italijanski vojaki kot del zapoznele roške ofenzive. Italijani so tedaj po njivah in domovih pobrali mnogo moških in jih začasno zaprli v 'dvorano' v Beli Cerkvi. Tu so jih prebirali dan ali dva, nato pa so večino odpeljali v internacijo. Partizanov tedaj ni bilo blizu in z njihove strani na Italijane ni padel niti en strel. /.../

Proti koncu maja ali že v začetku junija 1943 je prišla v Belo Cerkev večja enota legionarjev /vaških stražarjev/. /.../ V začetku avgusta je na območje Šmarjete prišlo nekaj partizanskih brigad in v Beli Cerkvi so lahko zaslutili, da se pripravlja napad nanje. To je postalo očitno, ko so partizani na prvo soboto 8. avgusta 1943 zjutraj med mašo poskusno z mitraljezi spustili s pobočja Vinjega Vrha nekaj rafalov na legionarsko postajo. Legionarji so trojno odgovorili, vendar je v desetih minutah streljanje utihnilo. To je bil samo uvod za resnejši napad, bilo pa je dovolj, da so se ljudje po maši z velikim strahom vračali na svoje domove.

Partizani so med svojim napadom avgusta 1943 zažgali cerkev v Beli Cerkvi.

Požgano cerkev so dolgo obnavljali.

► **Zažig cerkve** Svoj pravi napad so partizani izvedli naslednji dan. Že zvečer so v tišini zasedli svoje borbene položaje okrog vasi in čakali na signal. Najprej se je slišalo bolj oddaljeno streljanje, to je bil napad na legio-

narje v Dragi. Kmalu zatem se je začelo streljanje na glavnem bojišču okrog Bele Cerkev. Pokalo je celo noč. V Dragi je streljanje kmalu prenehalo, ker so partizani kaj hitro ugotovili, da v bunkerju ni več legionarjev. Le-ti so

ga tik pred napadom zapustili in se skrivaj premaknili v Belo Cerkev. Partizani so se v Dragi nato lotili požiganja mostu čez Krko, a pri tem niso bili uspešni.

Medtem je boj okrog Bele Cerkev postajal vse silovitejši. Kdaj pa kdaj je med truščem nastal kratek premor in tedaj se je slišalo vpitje, vendar se besedila ni dalo razumeti. Malo pozneje so se v boj vključili tudi topovi, najprej partizanski, nato pa še italijanski iz Novega me-

sta. Partizanski top je streljal s pobočja Vinjega Vrha na župnišče in zvonik cerkve. Ena od teh granat je zažgala streho zvonika. Že med streljanjem s topom je zagorelo gospodarsko poslopje tik ob žici in od tega ognja so se cilji po vasi bolje videli. Zvonik je gorel od vrha navzdol kot sveča in v zgodnjih jutranjih urah je dosegel streho cerkve. Eksplozije italijanskih granat iz Novega mesta so delale velik trušč, k sreči pa so padale le po

travniki med Belo Cerkvijo in Družinsko vasjo.

Partizansko uničevanje V zgodnjem jutru se je v ognju razplamtel tudi streha cerkve. Združeni sij obeh požarov je pošastno odganjal visoko v nebo in rdeče osvetljeval velik oblak črnega dima. V tem trušču se je samo župnik Jože Strah lotil reševanja najpomembnejših predmetov iz goreče cerkve. Kaj posebnega pa niti on sam ni mogel storiti, kajti okrog njega so žvižgale smrtonosne krogle. K sreči je ob nastopu jutranje zore streljanje okrog vasi nenadoma ponehalo, partizani pa so se začeli organizirano umikati. Kake četrt ure pozneje so prenehali z ognjem tudi legionarji, italijanski topovi pa so bobneli vsaj še pol ure. Ljudje so se šele zdaj pridružili župniku pri gašenju cerkve. Ognjeni zublji so v koru že požirali orgle, se širili pod obokom cerkvene ladje ter lizali vrhove že počrnelih oltarjev. Kljub vročini, ki se je razvila v goreči cerkvi, so jih s skrajnimi naporji rešili. Pogasil so tudi tri goreče klopi v ladji cerkve. Na koro so se orgle, klopi in ograja spremenile v pepel. Razžarjeni zvonovi so popadali na strop nad korom. Na njih so izgorevali ostanki tramov.

V spopadu ni bilo niti smrtnih žrtev niti zmagovalca, ki bi se znesel nad premagancem, kot se je to zgodilo ob partizanskih zmagah na Ajdovcu, Suhorju ali na gradu Dob. /.../

Častitljiva starost V novembru 1943 je prišla v Belo Cerkev zopet enota legionarjev, ki pa so se pred tem preimenovali v domobrance. Bili so še v civilnih oblekah, toda puške so imeli krajše, boljše od prejšnjih, dolgih francoskih. Najprej so si izkopal obrambne jarko in bunkerje, zazidali nekatera okna na šoli, v dvorani in na župnišču ter popravili bodočo žico okrog svojih okopov. Ko je bilo to gotovo, so se lotili pokrivanja strehe na cerkvi, kasneje pa tudi obnove in pokrivanja zvonika. Tako je na pomlad 1944 cerkev imela novo streho in razmočeni zidovi so se začeli sušiti. «To je nekaj odlomkov iz obširnega in zelo pošteno napisanega prispevka zgodovinarja dr. Staneta Grande.

Naj pri tem omenimo, da ima cerkev v Beli Cerkvi izjemno zgodovino. Župnija Bela Cerkev je namreč ena najstarejših na Dolenjskem, saj je nastala že v zadnji četrtini 11. stoletja (omenja se v listini iz leta 1074), kot piše v zborniku umetnostna zgodovinarja Marinka Dražumerič.

Mačkov članek Kot zanimivost naj omenimo, da sta urednika »prezrla« izjemno dobro napisan prispevek Janka Mačka v reviji *Zaveza* (št. 32, marec 1999), v katerem so veliko podrobneje in popolno opisani ključni dogodki v letu 1942 v Beli Cerkvi in Šmarjeti, ki se v zborniku sicer omenjajo, vendar veliko skromneje kot v Mačkovem prispevku. Če bi Mačkov prispevek – naj poudarimo, da Janko Maček že sedemnajst let v reviji *Zaveza* objavlja izjemne prispevke, v katerih tako kot nihče drug pri nas razkriva dogajanje na začetku druge svetovne vojne v Sloveniji – ponatisnila v zborniku, bi ga ta bistveno obogatila, vendar domnevamo, da si tega nista upala, saj je prispevek dobesedno nabit s pretresljivo resnico, ki je domačini, potencialni kupci zbornika, domnevno ne bi prenesli.

Kljub temu je treba poudariti, da je zbornik *Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja* izjemno kakovosten, saj v njem izvrstni avtorji prikazujejo pravo zakladnico bogate zgodovine tega območja. ■

Revolucija v Beli Cerkvi

Furlanovi na spominski plošči v Beli Cerkvi

Zbornik o Šmarjeti in Beli Cerkvi

Domoznansko društvo Šmarjeta in založba Goga iz Novega mesta sta spomladi izdala zbornik *Šmarjeta in Bela Cerkev skozi stoletja*, ki sta ga uredila dr. France Cvelbar in dr. Stane Granda. Obsežen (447 strani) in bogato ilustriran zbornik prinaša zelo kakovostne prispevke, ki izjemno podrobno in na zanimiv način odkrivajo bogato zgodovino tega območja. Najprej prof. Jože Perše piše o geografskih in geoloških značilnostih območja. Bogato arheološko

zgodovino prikaže dr. Anja Dular. Najobširnejši je prispevek zgodovinarja in urednika zbornika dr. Staneta Grande. V njem zanimivo piše o zgodovini Šmarjete in Bele Cerkev od pozne antike in srednjega veka naprej in vse do obdobja po drugi svetovni vojni. Na koncu prispevka prikaže zgodovino in usodo gradov ter bogastvo tukajšnjega območja: cviček. O Beli Cerkvi med drugo svetovno vojno piše Ivan Kaplan. Marinka Dražumerič je podrobno prikazala umetnostne spomenike v obeh župnijah: pet cerkev v župniji Bela Cerkev in devet cerkev v župniji Šmarjeta. O prebivalstvu, gospodarstvu in kulturi

pišejo dr. France Cvelbar, dr. Stane Granda in prof. Jože Perše. Pomembne Šmarječane je prikazala Jožica Dolenšek, štiri iz Bele Cerkev pa dr. Marij Maver, Ivan Kaplan in dr. Stane Granda. Sledita dva bloka s prikazom žrtev prve in druge svetovne vojne: za Šmarjeto ga je pripravil Peter Repovž, za Belo Cerkev pa Ivan Kaplan. Na koncu so dodani še mladostni utrinki iz vojnih let 1941–1945, ki jih je napisal dr. France Cvelbar. Zbornik je lepo oblikovan, pisanje je ves čas razumljivo in odkrito in se ne izogiba, kot je to še vedno v navadi v mnogih podobnih zbornikih, ki izhajajo v zadnjih letih, odkritemu pisanju o vojni in revoluciji, ki je povzročila toliko gorka in žrtev ter močno zaznamovala tudi današnji čas v Sloveniji. Obema urednikoma in vsem avtorjem lahko samo čestitamo.

Spominske plošče v Beli Cerkvi

Mesnica v Šmarjeti, kjer so imeli zaprte domobrance, preden so jih ubili.

FM 102.1
99.5
stereo
RDS
Radio VIVA
M.Sobota tel: 02/537-1949

Slave Klavora 1
9000 Murska Sobota
Slovenija
tel.: 02/537 1949
fax.: 02/537 1948
GSM: 041/34 66 46
GSM: 031/34 51 51
http://www.radio-viva.com
e-mail: viva@radio-viva.com

28. srečanje Prijateljev Radia Ognjišče

ob 800-letnici rojstva sv. Elizabete
v nedeljo, 8. julija 2007,
v Slovenj Gradcu

ob 10h sv. maša škofa Petra Štumpfa, po njej veselo druženje

Srečamo se
v Slovenj Gradcu!

Vabljeni!

RADIO OGNJIŠČE